

ПРИНЦИПИ ОБНОВЕ КУЛТУРНО-ИСТОРИЈСКИХ ЈЕЗГАРА ГРАДОВА БОСНЕ И ХЕРЦЕГОВИНЕ

Резиме

Истраживање ће обухватити анализу и дефинисање општих принципа урбане обнове градова на простору Босне и Херцеговине. Урбана обнова градова треба да се ослања на културно наслеђе као значајни ресурс за развој других активности. Осим општег циља обнове културно-историјског језгра као целине, постоје такође циљеви очувања појединачних архитектонских објеката, вредних амбијената, микроурбаних простора, унапређивања квалитета јавног простора, отварања визура, те очувања симбиозе природне и изграђене средине.

Рад се базира на примерима градова с очуваним културним и карактеристичним природним наслеђем на простору Босне и Херцеговине. Упоредивањем просторних целина босанскохерцеговачких градова, може се закључити да се појавна различитост у урбаној структури градова веже за утицај природних, геоморфолошких и климатских као и друштвених, историјских и културних услова. Пратећи различите примере очуваних просторно-историјских целина у градовима Босне и Херцеговине, валоризоваће се природне и културно-историјске вредности у њима према унапред утврђеним критеријумима и анализираће се могућност примене остварених резултата на друге просторне целине.

Кључне речи: Обнова градова, културно-историјска језгра, амбијент, микроурбана целина, архитектонско дело

Увод

Босна и Херцеговина је простор који је био под утицајем различитих култура од праисторије до данас. Поједине културе су се сукцесивно развијале у градовима остављајући трагове на урбаној матрици и градском ткиву.

Очување градитељског наслеђа и културно-историјских урбаних целина намеће се као императив у градовима развијеног света, јер доприноси сагледавању слојевитости развоја урбаног ткива и избегавању униформности у изгледу града. Обнова града је трајан процес, који се одвија паралелно с његовим развојем и старењем у оној мери и на начин који допушта финансијска, културна те организациона могућност и способност друштвене заједнице. Она представља део укупног процеса побољшања услова живота и рада у градовима.¹ Основни циљеви обнове града могу се кратко сажети у настојањима да се формира урбана структура која ће омогућити квалитетније услове живота и рада у граду, уз што боље коришћење природних ресурса и постојећег изграђеног фонда.

Процеси обнове су дуготрајни и имају за циљ да град и делови града очувају своју виталност и карактер. Управо у тешким економским условима у којима се налазимо, потребно је пажљиво испитати све могућности развоја и покушати избећи све грешке у простору, или их бар свести на најмању могућу меру и са што мање последица.

¹ Јанић, М., Стратегија урбане обнове европских земаља, Обнова градова у Србији – темељне одреднице, (ур. Стојков, Б.), ИАУС, Београд, 1996, стр. 41.

Мотив истраживања градова Босне и Херцеговине је да се њихово очувано градитељско наслеђе искористи као потенцијал у даљем развоју, а обнова и реконструкција постави као императив у планирању. На примерима изабраних градова формираних урбаних структура у прошлости, могу се анализирати садашњи трендови урбане обнове и могућности активног очувања оваквих градских средина. Траг прошлости у градовима види се на јавним просторима, као што су паркови, тргови, улице, стара градска насеља или њихова утврђења још из средњег века. Градитељско наслеђе које поседују ови градови представља необновљив ресурс и важан фактор у развоју града који урбаном обновом може бити испољен и презентован на прави начин.

Међународне повеље и документи о урбаној обнови

Последње две деценије интензивно се у свету ради на доношењу различитих докумената и методологије рада на урбаној обнови. Прва важна повеља донета је у Ванкуверу (1975), затим је уследила Агенда 21 (Рио де Жанеиро 1992), Европска урбанистичка повеља (Стразбур 1992) Повеља у Олборгу у Данској 1994, агенда *Habitat II* (Истанбул 1996),² Европска повеља о урбанистичком планирању II (Стразбур 2008).³ Све оне истичу обнову градова као приоритет у управљању и уређењу људских насеља. Многе међународне повеље, агенде, документи указују и на значај очувања културног и природног наслеђа.

Агенда 21 дефинише појам одрживог развоја, који садржи идеју очувања свих ресурса, међу које спадају и ресурси као што су градови са својим уграђеним и наталоженим вредностима.

У Истанбулу је 1996. године одржана Друга конференција о људским насељима *Habitat II* или "Самит градова", који је истакао значај улоге градова у достизању одрживог развоја и истакао да се градови не могу посматрати изоловано од осталих подручја, нарочито руралних и да су градови и руралне средине делови заједничког екосистема.

За успешно спровођење обнове града потребно је време, едукација становништва и добре везе и комуникације између локалних и републичких нивоа власти, као и оснивање агенција за урбану реконструкцију. Босна и Херцеговина није потписница ниједног међународног документа који је донет у задњих двадесет година из области планирања. Примена и поштовање ових докумената је минимална и делимична у неким планским документима.

Промоцију и заштиту наслеђа на међународном плану преузимају мађународне организације (Савет Европе, *UNESCO*, *OECD*) и Министарства одговорна за културно наслеђе земаља Европске уније. Поред државних институција у борби за очување градитељског наслеђа важно место заузимају и невладине организације и удружења грађана. Групе грађана штите градитељску и природну баштину од девастације штитећи појединачне објекте, пејзаже или амбијенталне целине. Ове асоцијације на европском или локалном нивоу (*Europa Nostra*, *ECOVAS*, *ICOMOS*, *Mnemosyne*, удружења љубитеља неког града, различита друштва за неговање традиције, и др.) понекад су делотворније од бирократских апарата. Међутим, то не значи да органи власти одговорност могу да

² Стојков, Борислав, *Обнова градова у Србији у новим условима развоја*, *Обнова градова у Србији*- темељне одреднице, ИАУС, Београд, 1996, стр. 10.

³ Резолуција усвојена 28. маја 2008., извор: www.coe.cg.yu/def/news_cg_def, преузето 6. 6. 2008.

препусте невладином сектору, већ треба да постоји њихова уска међусобна сарадња.

Примери урбане обнове у свету

Обнова градова је задњих деценија прошлог века постала много значајнија од самог развоја града. Побољшање квалитета живота у урбаном подручју и одрживи развој градова постали су циљ сваке државе. Многи градови успешно су се изборили с реконструкцијом градских четврти, али има и примера који су истицани као позитивни, а касније се показали као негативни. Један од таквих примера је Лондон, када је Маргарет Тачер укинула Урбанистички институт и омогућила „реурбанизацију“ простора. Велике реконструкције лучких зона показале су се као промашаји, јер су финансијски пропале. Тако дограђивани делови града били су и у урбаном и у социјалном погледу промашаји.⁴

Позитивни примери се могу наћи у градовима с дугом традицијом у планирању и бригом о коришћењу ресурса. Као такве примере имамо градове Стокхолм, Берлин, Лабин, Барселону. Постоји и пример Источног Берлина, као главног града ДДР-а, земље у транзицији, где је постојала опасност од великих миграција становништва на запад, али то је успешно спречено планерском политиком уређења. Подигнут је стандард, уложена су велика средства у обнову станова, али и околног простора подизањем јавних, културних и спортско-рекреативних садржаја.⁵

Добар пример обнове градова на Медитерану јесте Ђенова, која је од своје луке направила културну зону. Ђенова је некада била главни индустријски град, али је изгубила ту важност и обнова града је усмерена на културни идентитет.⁶

Урбани развој градова на простору Босне и Херцеговине

Највреднија амбијентална особина средњовјековних градова је њихова неправилна форма која је последица спонтаног настанка и развоја градова, гдје је свака генерација додавала нешто ново а данашњи изглед је само последица свих тих наталожених слојева.

КАМИЛО ЗИТЕ

Босна и Херцеговина, као држава у југоисточној Европи, била је кроз векове на удару многих освајача. Различите културе које су се смењивале на простору Босне и Херцеговине оставиле су неизбрисив траг на урбаној матрици градова и култури живљења. У раду је дат пример развоја Требиња, који се одвијао под утицајем свих култура које су биле присутне на нашем тлу.

Почетак развоја градова на простору Босне и Херцеговине везан је за римску и византијску цивилизацију које су, поред путева, формирале и најзначајније насељена места, која махом и данас постоје. У њима или у варошима које су нестале одиграли су се главни историјски балкански догађаји. Током средњовековног периода развијају се утврђени градови по угледу на европске градове тог периода.

Освајањем Босне и Херцеговине од стране Турака прекинут је развој средњовековних градова у Босни и Херцеговини и промењен образац развоја гра-

⁴ Jurković, S., U potrazi za pozitivnim iskustvima stanogradnje, Habitat bilten, Nacionalni odbor Republike Hrvatske za Habitat, Zagreb, 2003, str. 30.

⁵ Исто.

⁶ Исто.

дова, када се разграђује средњовековни концепт европског града и формирају оријентална насеља у којима, осим утврђеног дела, егзистира чаршија, где се обављају сви послови, и махала, као место за становање.

Доласком аустроугарске власти, осим драстичних друштвених промена карактеристичних за Европу тадашњег доба, дошла су и нова схватања о начину живота и градње.

Требиње

Требиње је град који се помиње још у X веку у записима цара Константина Порфириогенита као град у области Травуније. Утврђени град Требиње који је очуван до данашњег дана изграђен је у XVII веку за време Турака. Требиње је имало важну стратешку и војну улогу још у XVII веку. Кроз град су водили важни правци од Дубровника према унутрашњости Босне. Оријентални град је имао структуру која је важила за уређење градова овог типа. Међутим, због близине и ангажовања мајстора из Дубровника град је изграђен с примесама медитеранске архитектуре. Само утврђење Банвир изграђено је на реци Требишњици, што је било потребно због одбрамбене улоге.

У доба Аустроугарске, војна улога града Требиња је појачана изградњом великог броја утврђења и логора у граду. Велики број значајних објеката изграђен је у периоду аустроугарске владавине. Улога града од војног значаја одржала се до краја XX века. Изградња Требиња као војног утврђења оставила је трагове на урбану матрицу града и на његов развој до савременог доба. У аустроугарском периоду град Требиње је доживео пресудну трансформацију од оријенталног концепта града, у коме су се спорадично јављали појединачни архитектонски објекти, као што су џамије и мектеба унутар Старог града, и прерастао је у модеран град. Сви јавни простори очувани су до данас, као и одређене навике у вези с коришћењем тих простора. Велики утицај на урбану културу града имао је долазак великог броја официра и службеника из разних крајева Аустроугарске монархије. Висок ниво урбанитета који је тада успостављен, а огледао се у уређењу града, његових фасада, изградњи градских кућа, неговању традиције, утицаће на даљи развој града.

Требиње је између два светска рата у градитељском смислу стагнирало и тај период се везује за мања урбана уређења града донацијама песника Јована Дучића.

Након Другог светског рата, Требиње почиње да се развија као индустријски град и да се шири на слободним пољопривредним површинама. Све карактеристике социјалистичких градова садржала су нова стамбена насеља.

Након рата на просторима Босне и Херцеговине и с реформом војске, војна улога Требиња је изгубила на значају, док је његова стратешка функција добила још више на важности, пошто је он сада град на тремећи три државе, у близини мора, што представља предност у стратегији обнове овога града.

У раду су анализирани градови подељени у две групе заступљене на простору Босне и Херцеговине, а то су медитерански и континентални градови. Медитерански градови – због климатског појаса, морфологије и природних услова као и положаја, били су под утицајем Медитерана, а ту спадају Мостар

и Требиње. Друга група градова припада континенталним градовима Босне, и на њихову архитектуру су утицале културе које су се смењивале на овим просторима, али и морфологија терена, као и климатска зона којој припадају; овој групи припадају анализирани градови Јајце, Травник и Бања Лука. Вредновање културних добара ових урбаних целина врши се према следећим критеријумима који су коришћени код обнове духовних вредности на подручју Косанчићевог венца:⁷

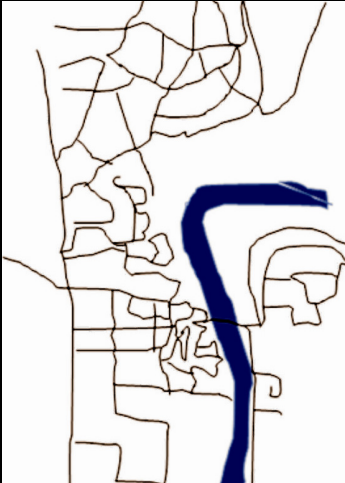

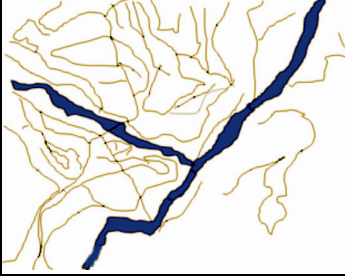

- природни елементи који издвајају урбану целину по карактеристикама терена, зеленилу итд. и њихово очување или обнова има велики значај;
- непокретни споменици културе који осим просторне вредности имају и духовну, носе одређене поруке које се везују за грађевину. Објекти садрже три основне компоненте који су од значаја за њихово вредновање: облик, материјал и значење;
- архитектонска вредност, услед увођења нових идеја у просторној организацији, конструктивном систему, или новине у технолошком напретку;
- историјска вредност коју имају градови (Јајце има историјски значај због оснивања државе ФНРЈ на другом заседању АВНОЈ-а) или одређени објекти, као и историјске личности које се везују за град или одређени објекат у коме су живеље и радиле;
- културна вредност, која се везује за објекте културе или неке културне манифестације као што су Дучићеве вечери поезије у Требињу;
- духовна вредност градова је значајна због успомене на одређене симболе града којих више и нема, али су очувани у меморији становника.

Слика 1. – ИСТОРИЈСКО ЈЕЗГРО ТРЕБИЊА – СТАРИ ГРАД Слика 2. – Кућа ИВЕ АНДРИЋА У ТРАВНИКУ

На основу утврђених критеријума извршено је вредновање градова по њиховим основним карактеристикама. У табелама је дат преглед градова с њиховим особеностима, на основу чега се могу видети карактеристике које их међусобно везују, од климатских преко историјских, до начина развоја урбане матрице.

⁷ Н. Куровић –Фолић, М. Бајић – Брковић, Д. Базик, Оперативна истраживања и предлог за обнову Косанчићевог венца у Београду, *Град у променама – обнова градова Србије и Русије*, (ур.Б. Стојков, В. Белоусов), ИАУС, Београд, 1997, стр.300.

Град	Клима	Топографија	Период формирања историјског језгра	Урбана матрица
Требиње	Требиње се налази у зони медитеранске, односно јадранске климе, а карактеришу га топла лета и благе зиме.	Требиње је окружено брдима и планинама, највиши врх је Леотар. Међу пољима, најпознатија су Требињско и Попово поље. Град се налази на тромеђи држава -БиХ, Хрватске и Црне Горе.	Град Требиње, онакав какав је данас, настао је почетком XVII века. Град је подигнут на десној обали Требишњице, а око њега се почело формирати трговачко насеље.	
Мостар	Мостар има умерену средоземну климу с хладним зимама али топлим летима	Мостар је окружен брдима, од којих је најпознатије Хум. Град се налази у котлини. Био је центар Херцеговине.	Оснивање града везано је за XV век и изградњу две куле у доба херцега Стјепана. Утврђење на десној обали реке Неретве звало се Цимски град а на левој обали Небојша.	
Јајце	Клима овог подручја је умерено континентална, с јасно изражена сва четири годишња доба. Лета су топла, а зиме одликују обилне снежне падавине.	Град је смештен у уској раседној котлини која се пружа северозападним рубом планине Хум, на ушћу реке Плавце у Врбас.	Град је изграђен у XIV веку, када је саграђен двор с утврђењем пирамидалног облика. Нуклеус града са средњовековном тврђавом лежи непосредно изнад ушћа Плавце у Врбас, на јужној падини велике стене.	
Травник	Травник има континенталну климу, налази се између Јадранског мора на југу и Паноније на северу.	Травник се налази у централном делу Босне и Херцеговине. Град лежи у великој лашванској долини. Кроз њега протиче река Лашва.	Град – утврђење је саграђено у другој половини XI века, на узвишењу изнад данашњег града. Касније се развија као трговачки и занатски центар.	
Бања Лука	Клима је умерено континентална уз утицај панонског појаса.	Град је смештен на обалама реке Врбас и лежи у котлини окружен брежуљцима. Кроз њега протиче река Врбас, с притокама Црквеном и Врбањом.	Утврђење Кастра је формирано у доба римске владавине. Чаршија се развија за време Турака у XVI веку на ушћу реке Црквене у Врбас.	

СЛИКА 3. – СТАРИ ГРАД МОСТАР И СТАРИ МОСТ

СЛИКА 4. – ГРАД ЈАЈЦЕ

Град	Архитектонско дело	Природно наслеђе	Урбана целина	Микроурбани простор
Требиње	Арсланагића мост, католичка катедрала, православна црква св. Преображења, Османпашина и Царева џамија, кућа Ресулбеговића	Река Требишњица, планина Леотар, врх на Ублима,	Стари град, Централни део града из аустроугарског периода, херцеговачка Грачаница, насеље Крш, градски парк, пливачки базени	Тргови у Старом граду, тргови и јавни простори из аустроугарског периода, главна градска улица, простор испред хотела „Леотар“, обале Требишњице
Мостар	Стари мост са кулама, саборна црква Свете Тројице, Синагога, Севри – хаџи Хасанова џамија, Синан –пашина џамија, Сахат кула	Река Неретва, планина Хум	Стара чаршија, градска пијаца, Млинице, Табхана и хамам, велики камени амфитеатар, пливачки базени	Обале реке Неретве с пешачким стазама, Бишћевића хошак, Пријечка чаршија, Царска џада (Главна улица), Комплекс Кујунџилука с пећином,
Јајце	Диздарева џамија, Сахат кула, Травничка и Бањалучка капија, Медвед кула, црква св. Марије са звоником св. Луке, џамија Есме Султаније, Омербегова кућа, Каршлакова-Капетановића кућа, православна црква Пресвете Богородице	Пливин водопад, река Плива, ушће Пливе у Врбас, река Врбас, планина Хум	Цитадела, чаршија, стамбена зона унутар бедема	Фрањевачки самостан, трговачки центар, амбијент парка са гвозденим мостом, амбијент цркве св. Марије са звоником св. Луке заједно са улазом у катакомбе и Медвед-кулом
Травник	Сахат кула на Мусали, Хаџи Алибегова џамија	Река Лашва, Плава вода, планине Виленица и Влашић	Травничка тврђава, Горња чаршија	Кућа Иве Андрића,
Бања Лука	Џамија Ферхадџија, црква Христа Спаситеља, католичка катедрала, хотел Палас,	Река Врбас, Вањ Брдо, бање у Горњем Шехеру, парк Младена Стојановића	Тврђава Кастел, Улица Краља Петра I ослободиоца, улица Младена Стојановића, насеље Шехер	Господска улица, парк Петра Кочића, комплекс цркве Христа Спаситеља, зграда административних служби Града и Бански Двор,

Од интервентних метода које су примењиване унутар историјских језгара, код босанскохерцеговачких градова најчешће коришћена је била метода у „стилу“. Овој методи се прибегавало и када се није радило о девастираним објектима. Такав пример је изградња трговачког центра у историјском језгру

Јајца; објекат је опонашао облик јајачке куће, али није пример који треба следити. И реконструкција табхане у Мостару у близини старог моста је деградирала вредност градитељске баштине.⁸

У свету се често интензивно користе методе факсимила до методе контраста, методе прилагођавања, методе наглашавања, и у том распону могућих, може се увек пронаћи метода која би задовољавала услове за примену у културно-историјским језгрима босанскохерцеговачких градова.⁹

Урбана обнова градова Босне и Херцеговине

На основу досадашњег истраживања теорије и праксе урбане обнове градова у Европи, могу се извести одређени закључци. Овај рад је истраживао развој градова у Босни и Херцеговини ради утврђивања параметара који би допринели квалитетнијем животу. Ко мера коју треба предузети приликом обнове и економског развоја, истакнуто је уважавање потенцијала наведених историјских градова кроз очување природне и културне баштине. Један од циљева је израда Стратегије обнове мањих историјских градова на подручју Босне и Херцеговине. Ова Стратегија, која би била донета на државном нивоу, обухватила би групу градова који су повезани историјским, климатским или морфолошким карактеристикама То подразумева повезивање и преусмеравање појединачних циљева ка заједничком концепту обнове. Увођење промена и нових намена у историјским градовима, подразумева усаглашавање и равнотежу између заштите и коришћење простора. Многи европски историјски градови остварили су развој у правцу културног и еко туризма, културних путева на регионалном или европском нивоу и слично.

Будућност босанскохерцеговачких градова треба планирати кроз државну стратегију урбане обнове, а важнији принципи обнове су:¹⁰ очување постојеће урбане структуре,

- урбана обнова зависи од реконструкције и изградње саобраћајне и унапређења остале инфраструктуре,
- искоришћавање постојећих геоморфолошких потенцијала,
- ресурсе треба брижљиво чувати,
- променити комплетну слику града едукацијом грађана, а онда и преко конкретних интервенција на урбаној структури. То се, пре свега, односи на интерполацију нових ревитализованих квартава, на стратегију јачања економске моћи града, на јачање културне моћи и побољшање квалитета живота. Све ове идеје морају бити уграђене у планску документацију вишег реда како не би дошло до распарчавања идеја у одређеним сегментима, већ да трансформација града буде глобална и целокупна¹¹,
- успоставити блиску сарадњу са сродним градовима кроз различите пројекте,

⁸ Sanković- Simčić, V., *Revitalizacija graditeljske baštine*, NNP Naša riječ, Sarajevo, 2000, str. 53.

⁹ Н. Куртовић –Фолић, М. Бајић – Брковић, Д. Базик, Оперативна истраживања и предлог за обнову Косанчићевог венца у Београду, *Град у променама – обнова градова Србије и Русије*, (ур.Б. Стојков, В. Белоусов), ИАУС, Београд, 1997, стр.284.

¹⁰ Гузијан, Ј., Урбана обнова градова до 30.000 становника у БиХ. Пример града Требиња, магистарски рад, Бања Лука, 2010. Необјављено, стр.158.

¹¹ Vaništa-Lazarević, E., *Obnova gradova u novom milenijumu*, Classic map studio, Beograd, 2003, 105.

- рационално управљање воденим ресурсима,
- одрживи туризам као економски фактор,
- рационално коришћење енергије, повећано коришћење обновљиве енергије и ублажавање промене климе.

Закључак

Мали историјски градови важан су фактор у очувању идентитета на свим нивоима, било да се ради о локалном, регионалном или државном значају. Анализа ових градова кроз историју показује да су се њихова улога и значај променили услед промене економских и друштвених прилика које су довеле до њихове и физичке деградације. Ови градови често трпе и последице савремених животних токова који нису прилагођени квалитету живота и навикама становништва оваквих градова. Резултат оваквог приступа је губитак квалитета историјских амбијенталних целина и нестанак свих вредности по којима су били препознатљиви овакви градови.

Ови градови су анализирани у раду с принципима обнове на простору Босне и Херцеговине. Међутим, градови као што су Мостар и Требиње могли би се наћи и у некој од стратегија обнове медитеранског градова због јаких историјских веза у прошлости са Дубровником и Херцег Новим. Због климатских карактеристика које су утицале на архитектуру ових градова, они представљају градове морског залеђа и у прошлости су припадали регији Јадранског мора. Када су за време бивше Југославије рађени пројекти о развоју туризма Јадранског мора, градови Требиње и Мостар били су прикључени овој регији.

Сви изабрани градови-примери могу представљати културне пределе, термин који је усвојен у УНЕСКО-у 1992. године, као симбиоза између природе и људског ставралаштва. Постоје многи примери у свету очуваних културних предела, где се смишљено радило на њиховом очувању уз зоне заштите без нарушавања традиције, непримерене градње, као и новоградње која би угрозила историјска језгра.

Уколико држава не препозна важност очувања ових градова и природног наслеђа кроз обнову, највредније наслеђе на овим просторима биће препуштено стихијском развоју и немарности локалних и државних институција.

Литература

Kamilo, Z., *Umetničko oblikovanje gradova*, Građevinska knjiga, Beograd, 2004.

Grabrijan, D., Neihart, J., *Arhitektura Bosne i put u savremeno*, Državna založba Slovenije uz pomoć NR Bosne i Hercegovine i NR Slovenije, Ljubljana, 1957.

Група аутора, *Град у променама – обнова градова Србије и Русије* (ур. Б. Стојков), ИАУС, Београд, 1997.

Група аутора, *Основе стратегије урбане обнове у Србији и Русији* (ур. Б. Стојков, В. Белоусов), ИАУС, Београд, 1998.

Гузијан, Ј. *Урбана обнова градова до 30.000 становника у БиХ – пример града Требиња*, Архитектонско – грађевински факултет Бањалука, 2010. Необјављено

Cullen, G., *Gradski pejzaž*, Građevinska knjiga a.d., Beograd, 2007.

Zbornik radova Konferencija jadranskih gradova Jugoslavije i Italije, *Graditeljsko i kulturno nasleđe u savremenom životu jadranskog prostora*, Dubrovnik, 1977.

Lazarević-Vaništa, E., *Urbana rekonstrukcija*, Zadužbina Andrejević, Beograd, 1999.

Lazarević-Vaništa, E., *Obnova gradova u novom milenijumu*, Classic map studio, Beograd, 2003.

Najlepše građevine i prostori sveta, *Pod okriljem vere*, Vuk Karadžić i Službeni list SFRJ, 1978.

Sanković – Simčić, V., *Revitalizacija graditeljske baštine*, NNP Naša riječ, Sarajevo, 2000.

Међународни научни скуп, *Одрживи просторни развој градова*, тематски зборник радова – други део (ур. Јасна Петрић), Институт за архитектуру и урбанизам Србије, Београд, 2007.

Hadžibegović, I., *Bosanskohercegovački gradovi na razmeđu 19. i 20. stoljeća*, Oslobođenje Public, Sarajevo, 1991.

House, S., House C., *Mediterranean Villages: an architectural journey*, The Images Publishing Group Pty Ltd, Australia, 2004.

Повеље, агенде и конвенције, документа (по азбучном реду)

Агенда 21, Рио де Женеиро, 1992.

Ванкуверска повеља, 1975.

Документи са Четврте европске конференције министара одговорних за културно наслеђе, Хелсинки, 1996.

Документи с Пете европске конференције министара одговорних за културно наслеђе, Порторож, 2001.

Европска урбанистичка повеља, Стразбур, 1992.

Европске конвенције и препоруке у области културног наслеђа, Котор: EXPEDITIO – Центар за одрживи просторни развој

Еуро – медитеранска повеља о интегративној валоризацији културног наслеђа, Рим, 2002.

Истамбулска агенда, Habitat II, Истанбул, 1996.

Стратегија просторног развоја Републике Србије 2009-2013-2020, Министарство животне средине и просторног планирања, Републичка агенција просторног планирања, Београд, 2009.

Коришћене web адресе

www.expeditio.cg.yu, октобар, 2010.

www.wikipedia.org, октобар, 2010.

Summary

Jasna GUZIJAN, M.Sc. in Architecture; Sinisa CVIJIC, B.Sc. in Architecture

INSTITUTE FOR URBANISM OF THE REPUBLIC OF SRPSKA; ENVIRONMENTAL PROTECTION FUND OF THE REPUBLIC OF SRPSKA

PRINCIPLES OF THE RESTORATION OF CULTURAL – HISTORICAL CENTERS OF BOSNIA AND HERZEGOVINA CITIES

During the last decades of the 20th century, urban renewal of the cities becomes the priority of spatial and urban planning of many countries in the world. City renewal doesn't change physical properties of the city, adapts to the population, traditional values and promotes the life using the existing resources. Exactly why, it planned the renewal of the cities with preserved architectural and natural heritage, where it is used as an advantage of the city to improve the quality of life in modern conditions. Architectural heritage is non renewable resource very important in the urban renewal of the city.

The main goals of the city renewal may be briefly summarized in the efforts to form such urban structure that will provide the quality of living and working in the city with the best use of resources. Improving the quality of life in urban area and the sustainable development of the cities has become the objective of every country.

The research will include the analysis and defining the general principles of urban renewal of the cities in the area of Bosnia and Herzegovina. The urban renewal of cities should be based on cultural heritage as the significant resource for the development of other activities. In addition to the overall objective of the renewal of the cultural-historical centers as ensembles, there are also goals of preserving the individual architectural structures, valuable ambient, micro urban spaces, improving the quality of public spaces, opening the vistas, and the preservation of symbiosis of natural and built environment.

The paper is based on the examples of the cities with preserved cultural and distinctive natural heritage in the area of Bosnia and Herzegovina. By comparing the spatial ensembles

of Bosnia and Herzegovina cities, it may be concluded that phenomenon diversity in urban structure, connecting to the influence of natural, geomorphologic and climatic as well as social, historical and cultural conditions. Following the different examples of preserved spatial-historical ensembles in the cities of Bosnia and Herzegovina, and using already established principles elaborated on the example of Trebinje¹² town, it will be analyzed the possibility of their application to other spatial ensembles.

Taking into account all the values created in the previous development of these towns, as well as the experiences of other countries, urban renewal of the towns should provide a further development of spatial ensembles with preservation of urban matrix as well as the principles of shaping and forming the architectural space of one town. This survey will determine the basic principles of the restoration of significant cultural-historical town centers in the area of Bosnia and Herzegovina, which will contribute to more qualitative future development.

Key words: Urban renewal, cultural – historical centres, ambient, micro urban ensemble, architectural work

¹² Jasna Guzijan: Urban renewal of the towns up to 3000 inhabitants, in Bosnia and Herzegovina, the example of Trebinje town, Banja Luka 2010, (master`s thesis), unpublished paper

